

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان / سال یکم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۲ / صفحات ۳۶-۱۷

تحلیل مقایسه‌ای ارزشیابی دانشگاهیان ایران از برنامه‌های اسلامی‌سازی دانشگاه

دکتر نوروز هاشم‌زهی^۱، دکتر بهروز میرزا^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۴/۱۹

چکیده

بر اساس مطالعات اکتشافی منظور طراحان از اسلامی‌سازی رسیدن به الگویی است که در آن دانشگاه، استاد، دانشجو و علم دارای صفاتی مانند: مستقل از غرب، خدمت‌کننده و متعهد به مردم ایران، مذهبی، متعهد به نظام جمهوری اسلامی، نوآور و امثال آن باشد. در این مقاله اقدامات اسلامی‌سازی دانشگاه در ایران از نگاه دانشگاهیان ارزشیابی شده است. دانشگاهیان شامل دانشجویان و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های ایران می‌شود که تعداد حجم نمونه ۱۰۹۲ نفر دانشجو و ۵۹۲ نفر استاد است. ارزشیابی کنشگران دانشگاهی از برنامه‌ها چندان مناسب نیست و میزان موفقیت اغلب این برنامه‌ها در حد متوسط یا کمتر از آن ارزیابی شده‌اند. کنشگران دانشگاهی ۳۰ برنامه را برای اسلامی‌سازی دانشگاه مفید نمی‌دانند، فقط از ۴ اقدام دستگاه‌های اداری در دانشگاه‌ها ارزشیابی مثبت دارند و نسبت به ۳۹ برنامه بی‌تفاوت بودند. بنابراین، عملیات اجرایی اسلامی‌سازی نظام سیاسی جایگاه مناسبی در افکار کنشگران دانشگاهی نداشته است.

واژگان کلیدی: برنامه، دانشگاهیان، اسلامی‌سازی، ارزشیابی.

۱. استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق و سرپرست دانشگاه آزاد اسلامی واحد پردیس
email: no_hashemzehi@yahoo.com

۲. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب

مقدمه

تعلیم و تربیت یکی از مهم‌ترین پدیده‌های زندگی اجتماعی تلقی می‌شود. زیرا انسان از این طریق تجربه خود را به نسل‌های بعدی منتقل می‌کند. همواره بخش مهمی از بودجه، انرژی، وقت و منابع مادی و معنوی انسانی صرف تعلیم و تربیت شده و البته در آینده نیز خواهد شد. دانشگاه نهادی جدید و وارداتی است، اگر سابقه تأسیس دانشگاه در ایران به ایجاد دارالفنون توسط امیرکبیر نسبت داده شود، حدود ۱۵۰ سال از ورود این نهاد آموزشی غربی به کشور می‌گذرد. در حالی که دانشگاه‌های غربی در حدود ۸۰۰ سال سابقه فعالیت دارند.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، دانشگاه‌های کشور با ایده و ساختاری که از رژیم سابق به ارث رسیده بود، با توجه به فضای باز سیاسی موجود نمی‌توانستند به حیات علمی خود ادامه دهند. بنابراین بحران، منجر به تعطیلی دانشگاه و اعلام انقلاب فرهنگی شد. در تداوم بحران‌های محلی و منطقه‌ای، به‌ویژه درگیری ایران در جنگ تحمیلی با عراق، دانشگاه‌های کشور توسعه نیافته و حتی بخش زیادی از مدارس و مراکز آموزش عالی در هم ادغام شده و با نام جدیدی فعالیت دانشگاهی خود را آغاز نمودند. زیرا در این هنگام «سیاست دولت در بعد ساختاری تمرکز در اداره کردن دانشگاه‌ها و کنترل بر فعالیت آن‌ها بود» (گلکار، ۱۳۸۷: ۷۵). صرفه‌جویی در بودجه و اعتبارات، کاهش دیوان‌سالاری، لزوم اتخاذ خط‌مشی‌های اساسی و انسجام قاطع اهداف در جهت اهداف انقلاب، ضرورت این تمرکزگرایی آموزشی را توجیه می‌کرد. بنابراین، دو وزارتخانه «فرهنگ و هنر» و «علوم و آموزش عالی» در هم ادغام شده و وزارت جدید «فرهنگ و آموزش عالی» تشکیل گردید. این سیاست در دهه اول انقلاب تداوم داشت تا این که با پایان جنگ و آغاز دوران سازندگی شرایط اجتماعی کشور سیاست دیگری را اقتضا نمود. در واقع، پس از یک دوره رشد قابل ملاحظه، در شاخص‌های کمی و کیفی نظام آموزش عالی کشور در دهه پنجاه، در بستر شرایط انقلابی کشور در سال‌های ۵۹ تا ۶۷ کاهش مشخص و واضحی در شاخص مذکور صورت گرفت. اما نقطه اوج این افت، تعطیلی دانشگاه در سال‌های ۵۹ تا ۶۱ بود که به فراخور انقلاب فرهنگی انجام شد. اما با جایگزینی دولت هاشمی به جای دولت موسوی و تمرکز بر سیاست سازندگی کشور در عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و همچنین با توجه به تقاضای روزافزون نسل جوان برای ورود به دانشگاه‌ها، دولت سیاست گسترش آموزش عالی را در پیش گرفت. «به همین دلیل نیز در طی برنامه پنج‌ساله اول و دوم کلیه شاخص‌های کمی رشد کرد.» (گلکار، ۱۳۸۷: ۲۵۹) در واقع، هم تعداد دانشجویان به نحو تصاعدی رشد داشت و هم تعداد مراکز آموزش عالی در سال‌های ۶۷ تا ۸۴ به شدت رشد نمودند. رشد مراکز آموزش عالی در دهه هفتاد با تأسیس دانشگاه‌های مختلف همراه شد. در کنار تأسیس و رشد سریع دانشگاه آزاد که از اوایل دهه ۶۰ آغاز شده بود، دانشگاه دولتی پیام نور، در اواخر دهه ۶۰، دانشگاه جامع علمی - کاربردی در اوایل دهه ۷۰ و دوره‌های شبانه دانشگاهی در اواخر این دهه و اوایل دهه هشتاد رشد کردند. «تأسیس دانشگاه‌های فوق نه تنها باعث افزایش سریع تعداد دانشجویان در سال‌های گذشته شده بود، بلکه اصولاً نظام آموزش عالی در ایران را به گونه‌ای اساسی تغییر داد تا جایی که به بیان بسیاری سیستم آموزش عالی در ایران از نظام نخبه‌گرایانه به سمت دانشگاه انبوه و

توده‌ای حرکت کرده است» (گلکار، ۱۳۸۷: ۲۶۰). با این حال، گسترش آموزش عالی و افزایش تعداد دانشجویان باعث تقویت طبقات متوسطی شد که سنخیت ایدئولوژیک چندانی با نظام سیاسی نداشتند. افزایش تعداد پذیرفته‌شدگان زن در دانشگاه‌ها نیز تغییر هرم جنسی در مراکز آموزش عالی را به دنبال داشت. یعنی «در حالی که در سال ۵۸-۱۳۵۷ میزان حضور زنان در دانشگاه بالغ بر ۳۰/۸ درصد بود، این درصد در سال ۷۶-۱۳۷۵ به ۳۸/۵، در سال ۸۰-۱۳۷۹ به ۴۷/۳ و در سال ۸۲-۱۳۸۱ بالغ بر ۵۰/۷ درصد رسید. این میزان در دانشگاه‌های دولتی به مراتب بیشتر نیز می‌باشد. به طوری که در سال‌های اخیر بالغ بر ۷۰ درصد پذیرفته‌شدگان دانشگاه‌های دولتی را زنان تشکیل می‌دهند» (همان، ۲۶۰).

ماهیت اسلامی‌سازی دانشگاه از نظر طراحان این طرح الگویی است که در آن دانشگاه، استاد، دانشجو و علم دارای این صفات باشند: مستقل از غرب، اسلامی، خدمت‌کننده و متعهد به مردم ایران، مذهبی، دانشگاه محل تحصیل و تهذیب، متعهد به نظام جمهوری اسلامی، نوآور، استکبارستیز، حاکمیت ارزش‌های دینی بر آن، برخوردار از تعمق و ژرف‌نگری، برخوردار از سرعت عمل، دانشگاهی که در آن تضارب آراء و افکار با سعه صدر توأم باشد، دانشگاهی که در آن توجه به دنیا و آخرت توأم باشد، دانشگاهی که در آن علم و دین توأم باشد، دانشگاهی که در آن کار سیاسی با سلامت نفس توأم باشد، دانشگاهی که در آن وحدت هدف با تنوع رشته‌ها توأم باشد، دانشگاهی که در آن اخلاق با تلاش توأم باشد، دانشگاهی که به وسیله آن همه مشکلات جامعه حل شود، دانشگاهی که به وسیله آن فرهنگ مستقل شود، دانشگاهی که به وسیله آن کشور نجات پیدا کند، دانشگاهی که به وسیله آن کشور اصلاح شود، دانشگاهی که مبدأ همه تحولات باشد، دانشگاهی که در رأس امور باشد، دانشگاهی که مبدأ تعیین سرنوشت باشد، علمی که بومی باشد، علمی که مفید برای مردم ایران باشد. برای متصف کردن دانشگاه به صفات بالا در سه دهه گذشته از سوی دستگاه‌های مختلف اقدامات فراوانی انجام گرفته است. سنجش ارزیابی دانشگاهیان از اقدامات اسلامی‌سازی دانشگاه و ابعاد مختلف آن یکی از اهداف تحقیق است. سایر اهداف پژوهش به شرح زیر است:

- ۱) شناخت میزان تعارض اقدامات "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها" با رعایت هنجارهای علم از نظر کنشگران دانشگاهی.
- ۲) شناخت میزان ایجاد اختلال اقدامات "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها" بر نظام پاداش‌دهی در درون فضای دانشگاه از دید کنشگران دانشگاهی.
- ۳) شناخت میزان ایجاد اختلال اقدامات "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها" بر ارتباطات علمی دانشگاه‌های کشور با دانشگاه‌های خارج از نظر کنشگران دانشگاهی.
- ۴) شناخت میزان تأثیر اقدامات "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها" بر حرفه‌ای شدن فعالیت‌های علمی در دانشگاه‌ها از نظر کنشگران دانشگاهی.
- ۵) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از میزان شفافیت "پروژه اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها".
- ۶) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از متولی "پروژه اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها" در درون سازمان.
- ۷) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از بومی بودن یا نبودن "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها".

۸) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از میزان عدم تمایز ساختی پروژه "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها".
 ۹) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از میزان عدم تمایز فرهنگی پروژه "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها".
 ۱۰) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از رابطه نهاد علم با پروژه "اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها".
 ۱۱) شناخت ارزیابی کنشگران دانشگاهی از میزان ایدئولوژیک بودن پروژه "اسلامی‌شدن دانشگاه‌ها".
 این تحقیق با روش ارزشیابی انجام می‌شود. ارزشیابی نوعی ارزیابی از مداخله‌های اجتماعی است. ارزشیابی یک روش تلفیقی و نوعی تحقیق کاربردی Applied Research است. در این روش از بسیاری از روش‌های دیگر (پیمایش و آزمایش و...) استفاده می‌شود. ارزشیابی دانشگاهیان از برنامه‌های اسلامی‌سازی دستگاه‌ها با استفاده از روش پیمایش به‌دست آمده است. جامعه آماری دانشگاهیان کشور شامل کلیه دانشجویان (بجز دانشجویان سال اول)، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی (وزارت خانه‌های علوم و بهداشت) و آزاد سراسر کشور بودند. با توجه به اینکه در این تحقیق برای گردآوری داده‌ها می‌بایست به دو گروه از پاسخگویان یعنی دانشجویان و اعضای هیئت علمی مراجعه می‌شد، لذا براساس تناسب حجم جامعه آماری ارائه شده به تعیین حجم نمونه برای هر یک از موارد مزبور بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران اقدام گردید که در نهایت حجم نمونه برای دانشجویان دانشگاه‌های دولتی و آزاد هر کدام ۶۲۵ نفر و حجم نمونه برای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی و آزاد هر کدام ۴۰۰ نفر تعیین گردید. در این مطالعه متناسب با اهداف طرح و گستره جغرافیایی، دانشگاه‌های استان‌های کشور را به ۱۰ منطقه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تقسیم نموده و از هر منطقه یک استان را با روش تصادفی ساده به‌عنوان نمونه انتخاب و در هر استان با همین روش دو شهر را انتخاب و در هر شهر با روش تصادفی ساده یک یا دو دانشگاه انتخاب شدند و از هر دانشگاه، چند دانشکده و از میان هر دانشکده چند گروه آموزشی و از میان هر گروه آموزشی تعداد مورد نظر دانشجویان و اعضای هیئت علمی با روش تصادفی ساده و سیستماتیک انتخاب و مورد پرسش قرار گرفتند. فرد دانشگاهی (دانشجو، عضو هیئت علمی) واحد تحلیل این مطالعه به شمار می‌رود. با این وجود نتایج این پژوهش را نمی‌توان با اطمینان بالا به تمام دانشگاه‌های ایران تعمیم داد.

در این تحقیق اجرای آزمون آلفا کرونباخ برای تعیین حدود اعتماد به کار رفته است. ابتدا پرسشنامه تهیه شده روی یک نمونه ۵۰ نفری از جمعیت نمونه اجرا گردید و آلفا کرونباخ همه مؤلفه‌های آن بالاتر از ۰/۷۰ به‌دست آمد. پس از اجرای نهایی و جمع‌آوری اطلاعات میدانی یک بار دیگر ضرایب آلفای کرونباخ کل و زیر مقیاس‌های پرسشنامه محاسبه گردید که نتایج آن به شرح جدول زیر است.

جدول-۱. اندازه آلفا کرونباخ به تفکیک کل نمونه، دانشجویان و اعضای هیئت علمی

اندازه آلفا			تعداد مؤلفه	نام متغیر
دانشجویان	اعضای هیئت علمی	کل		
۰/۸۸۹	۰/۹۱۸	۰/۹۰۰	۲۱	تغییر محتوای علم
۰/۹۸۴	۰/۹۸۷	۰/۹۸۵	۷۳	اقدامات اسلامی شدن
۰/۸۹۰	۰/۸۶۹	۰/۸۸۶	۲۶	گرایش به دین
۰/۷۰۶	۰/۷۴۶	۰/۷۶۹	۸	گرایش سیاسی

اعمال روش سازه‌ای و محتوا به بالابردن اعتبار ابزار این تحقیق کمک کرده است. در این فرآیند برای تعدادی از صاحب‌نظران اسلامی‌سازی و روش تحقیق، شاخص‌ها و سؤالات ارسال گردید و از آنان خواسته شد تا نقطه نظرات خود را پیرامون شاخص‌ها و سؤالات مشخص نمایند.

۱. پیشینه اسلامی‌سازی دانشگاه در ایران

گفتمان مقاومت در برابر گسترش فرهنگ غرب با عناوینی چون «استقلال»، «احیاء» و «حفظ هویت»، رشد کرده است. در جوامع شرقی و به‌ویژه در ایران، تقابل فرهنگ بومی (ایرانی - اسلامی) و فرهنگ غربی از چالش‌های عمده دویست سال اخیر به شمار می‌رود (ر. ک. به: خان محمدی، ۱۳۸۵: ۸۶-۸۱). تلاش‌های بومی‌سازی علوم با عنوان جنبش ملی کردن علوم پس از خروج استعمارگران در کشورهای آسیایی اوج گرفت. جنبش بازنویسی تاریخ هند و جنبش ملی کردن علوم اجتماعی در چین نمونه‌ای از این‌گونه تلاش‌هاست که البته نتایج موفق و چشم‌گیری در پی نداشت. در اوایل دهه هفتاد میلادی، در برخی از کشورهای اسلامی چون پاکستان و مالزی، نخبگان و مؤسسات مختلف علمی و فرهنگی به اسلامی‌سازی علوم همت گماشتند. مؤسسه اسلامی کردن علوم در پاکستان با حمایت مالی کشور عربستان سعودی تلاش داشت که دستاوردهای جدید علوم تجربی را با آموزش‌های دین اسلام سازگار کند. در این کشور ابوالاعلاء مودودی بارها از بی‌تفاوتی دانشگاه‌ها نسبت به دین انتقاد نمود و در مالزی نقیب العطاس کتاب آموزش اسلامی را نوشت و ایده اسلامی شدن مراکز آموزشی را ارائه داد. در مصر نیز مبارزات دانشگاه الازهر با جریان سکولاریسم، قوی‌ترین جبهه برخورد مسلمانان با لائیک شدن و سکولار گردیدن دانشگاه تلقی می‌شد. اسلامی‌سازی معرفت، اولین بار در کنفرانس ۱۹۷۷ مکه مطرح شد، گرچه اندیشمند ایرانی، سید حسین نصر قبلاً از آن سخن به میان آورده بود. در ایران نیز از دهه ۱۳۴۰ برخی محافل مذهبی و گروهی از روحانیون و روشنفکران دینی (چون جلال آل‌احمد) انتقاداتی به برنامه‌های فرهنگی و آموزشی رژیم پهلوی و رواج غربزدگی داشتند (ر. ک. به: ذاکر صالحی، ۱۳۸۲: ۱۶۷-۱۷۰). بر این سیاق، نخستین مرحله از سابقه تاریخی دانشگاه اسلامی در ایران را باید در تأسیس جامعه تعلیمات اسلامی جستجو کرد که البته به عنوان یک الگوی نظری و عملی در سال‌های پس از پیروزی

انقلاب اسلامی نیز مورد توجه قرار داشت. نهاد مذهب و قشر روحانیت، حتی در دوره حاکمیت رژیم پهلوی نیز دنبال تشکیل مدارس و دانشگاه‌های اسلامی بودند. در این راستا، جامعه تعلیمات اسلامی در سال ۱۳۲۲ به وسیله شیخ عباسعلی قرائتی سبزواری معروف به شیخ عباسعلی اسلامی تأسیس شد. او در این مسیر از حمایت و پشتیبانی بازاریان متدین و برخی مراجع و علمای بزرگ نیز برخوردار بود، لذا در تهران و سپس در برخی شهرستان‌های دیگر کشور به گشایش چنین مدارسی همت گماشت. (کرمی پور، ۱۳۸۱: ۷۷). اما رژیم پهلوی با تصویب قانون آموزش رایگان در سال ۱۳۵۳، بسیاری از مدارس آن را مصادره کرد و تحت نظارت خود درآورد (ر. ک. به: همان، ۵۷ و ۷۷). علاوه بر آن، رژیم درصدد کنترل رویکرد فرهنگی نیروهای مذهبی و اهداف آموزشی روحانیت و ایجاد انحراف در مسیر آموزش‌های دینی از طریق تأسیس برخی مدارس دینی و دانشگاه‌های مذهبی و اسلامی برآمد.

پس از حاکمیت نظام جمهوری اسلامی بر ایران، فرصت تاریخی مناسبی برای پیگیری آرمان تاریخی نیروهای مذهبی مبنی بر حاکمیت فرهنگ اسلامی بر مدارس و دانشگاه‌های کشور فراهم آمد. فرآیند اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها در سال ۱۳۵۹ آغاز و منجر به تعطیلی دانشگاه‌های کشور شد که به انقلاب فرهنگی موسوم گردید. بنیانگذار انقلاب اسلامی در تاریخ ۵۹/۳/۲۳ فرمان تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی را صادر کرد و آن را مأمور اسلامی کردن دانشگاه نمود. آغاز جنگ تحمیلی این گفتمان سیاسی را عقیم ساخت و به‌گونه‌ای در حد ارشادی محدود نمود. از این رو، دانشگاه‌های کشور پس از دو سال تعطیلی، به تدریج باز شدند. امام خمینی (ره) همچنین در مورخ ۶۳/۹/۱۶ فرمان تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی را صادر کرد.

پس از بازگشایی دانشگاه‌ها در مهر ماه ۱۳۶۲ بحث اسلامی کردن دانشگاه‌ها دنبال شد و فعالیت‌های فراوانی انجام گرفت. پس از پایان جنگ و با شروع دوران سازندگی، در سال ۱۳۷۴ انقلاب فرهنگی و اسلامی کردن دانشگاه‌های کشور دوباره مطرح گردید (ر. ک. به: همان، ۸۷-۸۶). به‌طور کلی، گام‌های اساسی در فرآیند اسلامی کردن دانشگاه‌ها را به صورت زیر می‌توان ترسیم کرد:

(۱) موج اول اسلامی کردن دانشگاه‌ها با اعلام انقلاب فرهنگی و تعطیلی دانشگاه‌ها شروع شد و با تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی در جهت اهداف زیر ادامه یافت:

(۱-۱) تربیت اعضای هیئت علمی و گزینش شایستگان؛

(۱-۲) انتخاب و گزینش دانشجویان مناسب؛

(۱-۳) اسلامی کردن جو عمومی دانشگاه و تغییر برنامه‌ها و متون درسی؛

ستاد انقلاب فرهنگی در راستای اهداف خویش اقدام به تأسیس کمیته اسلامی کردن دانشگاه‌ها، حوزه اجرایی دانشگاه‌ها و حوزه تهیه و تدوین برنامه‌های آموزشی نمود. تأسیس شورای عالی انقلاب فرهنگی و تداوم روند اسلامی کردن دانشگاه‌ها در جهت تقویت موج نخستین بود؛

(۲) موج دوم اسلامی کردن دانشگاه‌ها در دهه دوم انقلاب اسلامی و در دولت موسوم به سازندگی آغاز شد و تأسیس شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی از فعالیت‌های عمده آن به‌شمار می‌رود.

۳) موج سوم اسلامی کردن دانشگاه‌ها در میانه دهه سوم انقلاب ایجاد شد که با آغاز دوره نهم ریاست جمهوری و حاکمیت اصول‌گرایان بر قوه مجریه و نظام آموزشی کشور مصادف بود. در این فرایند دستگاه‌های زیادی شکل گرفت و این دستگاه‌ها صدها برنامه به اجرا درآورده‌اند که در این مقاله نتایج ۷۳ مورد از این مداخله‌ها ارزشیابی می‌شود. داوری درباره موفقیت یا ناکامی برنامه‌های اجتماعی هدف اساسی هر تحقیق ارزشیابی است.

اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها، نسبت مستقیمی با حوزه مطالعاتی جامعه‌شناسی علم دارد؛ چرا که اسلامی‌سازی دانشگاه‌ها می‌تواند هم پدیده‌ای درون نهاد علم و هم به‌عنوان معلول تأثیر نهادهای دین و سیاست بر دانشگاه به مثابه اردوگاه علم تلقی شود. اقدامات اسلامی‌ساز تأثیرات زیادی در محتوای علم ایجاد می‌کند. ارزیابی این تأثیرات با نظریه‌های جامعه‌شناسی علم تبیین می‌شود.

جدول-۲. خلاصه مبانی نظری و مفهومی

ردیف	نظریه	متغیرهای کلیدی	گویه‌ها	
۱	نظریه ساخت‌هنجاری علم	میزان تعارض اسلامی شدن دانشگاه‌ها با هنجارهای علم	اسلامی شدن دانشگاه‌ها با روح نقادی علم تعارض دارد (شک سازمان‌یافته).	
			فضای علم باید به روی همه استعدادها باز باشد. اسلامی شدن دانشگاه‌ها اجرای این اصل را مخدوش می‌کند (کلیت‌گرایی).	
			اسلامی کردن دانشگاه‌ها باعث می‌شود تا آراء و نظریات برخی از دانشمندان به راحتی در دانشگاه‌ها مورد بحث و بررسی قرار نگیرد (بی‌طرفی).	
			اسلامی شدن دانشگاه‌ها باعث گشوده شدن حوزه‌های مطالعاتی جدید می‌شود (بداعت).	
			اسلامی کردن دانشگاه‌ها با این اصل که «علم میراث مشترک بشریست» تعارضی ندارد (مالکیت جمعی).	
			محتوای علم را نمی‌توان اسلامی کرد (کلیت‌گرایی): اسلامی کردن همان جزمیت‌گرایی در فضای علم است.	
		میزان تأثیر اسلامی شدن دانشگاه‌ها بر نظام پاداش‌دهی در درون دانشگاه	اسلامی شدن دانشگاه‌ها باعث شده است تا برخی از افرادی که صلاحیت علمی چندانی ندارند به سمت‌های علمی دست پیدا کنند که حقیقتاً نبوده است (نظام پاداش‌دهی).	
			میزان تأثیر اسلامی شدن دانشگاه‌ها بر ارتباطات علمی دانشگاه‌ها	اسلامی شدن دانشگاه‌ها باعث جدایی و فاصله هر چه بیشتر دانشگاه‌های ایران از فضای علمی موجود در سطح جهانی می‌شود (ارتباطات علمی).
				اسلامی کردن دانشگاه‌ها باعث نزدیکی هر چه بیشتر دانشگاه‌های ایران به فضای علمی موجود در سایر کشورهای اسلامی می‌شود (ارتباطات علمی).

اسلامی شدن دانشگاه‌ها مانع حرفه‌ای شدن و تخصصی شدن فعالیت‌های علمی در داخل دانشگاه‌هاست (حرفه‌ای شدن / ابزار رفع نیازهای سایر نهادها شدن).	حرفه‌ای شدن دانشگاه	رویکرد سازمان اجتماعی علم	۲
اسلامی شدن دانشگاه‌ها می‌تواند باعث رواج حوزه‌هایی از تحقیقات در دانشگاه‌ها شود که نیازهای جامعه ما به‌عنوان یک جامعه اسلامی را برآورده سازد (حرفه‌ای شدن / ابزار رفع نیازهای سایر نهادها شدن).			
متولی اسلامی شدن دانشگاه‌ها در داخل «سازمان بوروکراتیک دانشگاه» نامعلوم است (تداخل نقش یا عدم تمایز یافتگی نقش و کارکرد در درون سازمان علم).	عدم تمایز یافتگی نقش در درون سازمان دانشگاه		
اسلامی شدن دانشگاه‌ها امری مبهم و ناشفاف است (روابط بین بخش‌های مختلف درون فضای دانشگاه). باید بخشی از سازمان دانشگاه (برای مثال معاونت آموزشی یا پژوهشی یا فرهنگی) به شیوه‌ای مشخص نقش اسلامی کردن دانشگاه‌ها را برعهده گیرد (تمایز یافتگی نقش و کارکرد در درون سازمان علم).			
اسلامی شدن دانشگاه‌ها به معنای دخالت‌گری حوزه دین در نهاد علم است و این با اصول فعالیت علمی مغایرت دارد (عدم تمایز یافتگی فرهنگی).	اسلامی شدن دانشگاه‌ها به مثابه عدم تمایز یافتگی فرهنگی	رویکرد کارکردگرایی برون‌گرا	۳
اسلامی شدن دانشگاه‌ها به معنای دخالت‌گری حوزه سیاست در نهاد علم است و این با اصول فعالیت علمی مغایرت دارد (عدم تمایز یافتگی ساختی).	اسلامی شدن دانشگاه‌ها به‌مثابه عدم تمایز یافتگی ساختی		
اسلامی شدن دانشگاه‌ها استقلال دانشگاه‌ها را تهدید می‌کند (عدم تمایز یافتگی ساختی).	میزان تأثیر اسلامی شدن دانشگاه‌ها بر برآورده شدن نیاز سایر نهادها از نهاد علم		
در هر کشوری باید از علم استفاده بومی شود و اسلامی شدن دانشگاه‌ها اقدامی در همین راستاست (رفع نیازهای کارکردی سایر نهادها توسط نهاد علم).			
علوم در شرایط جدید با بحران مواجه‌اند و با اسلامی شدن دانشگاه‌ها می‌توان علوم را از این بن بست خارج ساخت (برآورده شدن نیازهای نهاد علم توسط نهاد دین).	میزان تأثیر اسلامی شدن دانشگاه‌ها بر برآورده شدن نیازهای نهاد علم از نهاد دین	رویکرد مارکسیستی	۴
دولت با اسلامی کردن دانشگاه‌ها در پی همسوکردن دانشجویان با اهداف نظام است (ایدئولوژیک بودن پروژه اسلامی شدن).	ایدئولوژیک بودن پروژه اسلامی شدن دانشگاه‌ها		
اسلامی شدن دانشگاه‌ها بیش از آنکه خصلتی علمی داشته باشد خصلتی سیاسی دارد (ایدئولوژیک بودن پروژه اسلامی شدن).			

مأخذ: یافته‌های تحقیق

(۱) ویژگی‌های اعضای هیئت علمی

حدود ۴۲ درصد مربی آموزشیار، حدود ۳۹ درصد استادیار و حدود ۱۳ درصد دانشیار و بالاتر بودند. ۸۱/۴ درصد متأهل، ۱۲ درصد مجرد بوده و حدود ۷ درصد نیز وضع تأهل خود را مشخص نکرده‌اند. متوسط سابقه عضویت آن‌ها ۷ سال به‌دست آمده است. حدود ۳ درصد از اعضای هیئت علمی مذهب تسنن، ۹۰/۵ درصد مذهب تشیع داشته و حدود ۷ درصد نیز نوع مذهب خود را مشخص نکرده‌اند. زبان مادری آنان فارسی ۵۸ درصد، ترکی ۲۱/۵ درصد، کردی ۵/۴ درصد، عربی ۴/۴ درصد، لری ۲/۹ درصد، گیلکی ۱/۷ درصد و بلوچی ۰/۲ درصد، بوده است. دانشگاه متبوع آن‌ها به‌ترتیب دولتی (وزارت علوم) ۲۹ درصد، دولتی (وزارت بهداشت) ۲۴ درصد و آزاد اسلامی ۴۶/۸ درصد بوده است. توزیع فراوانی ۵۹۲ عضو هیئت علمی در ۲۹ دانشگاه کشور است. پاسخ‌دهندگان در تنوعی از ۴۶ رشته مختلف توزیع شده‌اند که ۲۵/۳ درصد در گروه علوم انسانی و اجتماعی، ۱۷/۴ درصد در گروه فنی و مهندسی، ۱۰ درصد در گروه پزشکی، ۱۰ درصد در گروه علوم کشاورزی، ۹/۵ درصد در گروه علوم پایه پزشکی و ۵/۹ درصد در گروه علوم ریاضی و فیزیک تحصیل کرده‌اند.

(۲) ویژگی‌های دانشجویان

۴۹/۵ درصد زن و ۴۹/۴ درصد مرد بودند. متوسط سن آنان ۲۲/۴ به‌دست آمده است. کاردانی ۱۲ درصد، کارشناسی حدود ۷۹ درصد، کارشناسی ارشد و دکتری حرفه‌ای ۸ درصد و دکتری تخصصی ۱ درصد بودند. ۹۵/۵ درصد مذهب تشیع و ۴/۵ درصد مذهب تسنن داشته‌اند. فارسی ۵۹ درصد، ترکی ۱۸/۱ درصد، لری ۶ درصد، کردی ۵/۷ درصد، گیلکی ۴/۸ درصد، عربی ۳/۳ درصد و بلوچی ۰/۳ درصد لهجه دانشجویان را تشکیل داده است. علوم انسانی و اجتماعی ۳۵/۲ درصد، علوم فنی و مهندسی ۲۳/۴ درصد، علوم پایه پزشکی ۲۱/۴ درصد، ریاضی و فیزیک ۸/۲ درصد و پزشکی ۴/۶ درصد از حجم نمونه را به خود اختصاص داده‌اند. ۳۶ درصد دانشجویان در مراکز آموزش عالی وزارت علوم ۹/۴ درصد در مؤسسات آموزش وزارت بهداشت و ۵۴/۳ درصد نیز در واحدهای دانشگاه آزاد تحصیل می‌کرده‌اند.

(۳) رتبه‌بندی و مقایسه ارزشیابی اسلامی سازی در بین دانشجویان و اعضای هیئت علمی
اعضای هیئت علمی و دانشجویان به یک اندازه با این مؤلفه که "اسلامی کردن دانشگاه‌ها می‌تواند باعث رواج حوزه‌هایی از تحقیقات در دانشگاه‌ها شود که نیازهای جامعه ما به‌عنوان یک جامعه اسلامی را برآورده سازد" موافقت داشتند. این مؤلفه و دو مؤلفه دیگر به ترتیب بالاترین رتبه را نزد کنشگران دانشگاهی دارند. بنابراین در رتبه دوم و سوم ارزشیابی کنشگران "اسلامی شدن دانشگاه‌ها باعث گشوده‌شدن حوزه‌های مطالعاتی جدید می‌شود" و "اسلامی کردن دانشگاه‌ها با این اصل که علم میراث مشترک بشریست تعارضی ندارد" قرار دارد که در مؤلفه سوم ارزشیابی دانشجویان بالاتر از اعضای هیئت علمی است. گرچه این مؤلفه‌ها در اولویت اول تا سوم قرار دارند اما در مجموع هر کدام نمره ۳/۵ از پنج به‌دست آورده‌اند که نشان می‌دهد ارزشیابی کنشگران از این مؤلفه‌ها چندان شدید نیست.

در سنجش مؤلفه‌های محتوای علم و دانشگاه، در شش مؤلفه ارزشیابی دانشگاهیان کمتر از متوسط به‌دست آمده و مؤلفه‌ها مردود شده‌اند. این مؤلفه‌ها عبارتند از: اسلامی کردن دانشگاه‌ها باعث شده است تا

برخی از افرادی که صلاحیت علمی چندان ندارند به سمت‌های علمی دست پیدا کنند که حقتشان نبوده است (موافقت با این مؤلفه نمره کمتر احراز می‌کند)، باید بخشی از سازمان دانشگاه (برای مثال معاونت آموزشی یا پژوهشی یا فرهنگی) به شیوه‌های مشخص نقش اسلامی کردن دانشگاه‌ها را برعهده گیرد (موافقت با این مؤلفه نمره کمتر احراز می‌کند)، اسلامی کردن دانشگاه‌ها بیش از آنکه خصلتی علمی داشته باشد خصلتی سیاسی دارد (موافقت با این مؤلفه نمره کمتر احراز می‌کند)، متولی اسلامی کردن دانشگاه‌ها در داخل دانشگاه معلوم است، اسلامی کردن دانشگاه‌ها امری مبهم و ناشفاف نیست و دولت با اسلامی کردن دانشگاه‌ها در پی همسو کردن دانشجویان با اهداف نظام نیست. ۱۲ مؤلفه دیگر بینابین هستند. از مجموع ۲۱ مؤلفه در ۴ مؤلفه ارزشیابی دانشجویان بیشتر از اعضای هیئت علمی است. در ۳ مؤلفه ارزشیابی اعضای هیئت علمی بیشتر از ارزشیابی دانشجویان است و در ۱۴ مؤلفه ارزشیابی هر دو گروه یکسان به‌دست آمده است. نتیجه قطعی در سنجش مؤلفه‌های محتوای علم این است که کنشگران دانشگاهی نسبت به اسلامی سازی علم چندان خوشبین نیستند.

جدول-۳. رتبه‌بندی ارزشیابی برنامه‌های اسلامی‌سازی دستگاه‌ها در سی سال گذشته و مقایسه میانگین ارزشیابی بین دو گروه

نتیجه مقایسه	معدل ارزشیابی کل جامعه	مقایسه میانگین ارزشیابی دو گروه		رتبه ارزشیابی	برنامه
		میانگین	واریانس		
یکسان	۳/۷۲۵۷	یکسان	متفاوت	۱	برگزاری عمره دانشجویی
یکسان	۳/۵۷۵۶	یکسان	یکسان	۲	برگزاری اردوهای زیارتی برای دانشجویان
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۳/۵۷۳۸	متفاوت	یکسان	۳	برگزاری جشنواره‌های قرآنی برای دانشجویان دانشگاه
ارزشیابی دانشجویان بالاتر از اعضای هیأت علمی است	۳/۵۴۴۱	متفاوت	یکسان	۴	برگزاری جشن‌های ازدواج دانشجویی در دانشگاه
یکسان	۳/۴۹۶۱	یکسان	یکسان	۵	برگزاری اردوهای آموزشی برای دانشجویان
یکسان	۳/۴۶۶۷	یکسان	یکسان	۶	برگزاری کانون‌های دانشجویی برای دانشجویان
یکسان	۳/۴۶۵۰	یکسان	یکسان	۷	اخراج اعضای هیئت علمی وابسته به احزاب و مکاتب فکری الحادی از دانشگاه
یکسان	۳/۴۲۷۴	یکسان	یکسان	۸	آشناساختن دانشجویان با فرهنگ ایشار و شهادت در دانشگاه
یکسان	۳/۳۹۴۷	یکسان	یکسان	۹	اخراج دانشجویان مبلغ مکاتب فکری الحادی از دانشگاه
یکسان	۳/۳۸۹۴	یکسان	یکسان	۱۰	برگزاری اردوهای زیارتی برای اعضای هیئت علمی دانشگاه
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۳/۳۸۱۰	متفاوت	یکسان	۱۱	تقویت پیوند حوزه و دانشگاه
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۳/۳۶۴۲	متفاوت	یکسان	۱۲	بسط فرهنگ و تفکر بسیجی در میان اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها

۱۳	یکسان	یکسان	۳/۳۵۴۱	یکسان	برگزاری اردوهای آموزشی برای اعضای هیئت علمی دانشگاه
۱۴	یکسان	یکسان	۳/۲۷۲۴	یکسان	رعایت معماری سنتی و اسلامی در ساختن بناهای جدید در دانشگاه
۱۵	یکسان	یکسان	۳/۲۵۹۳	یکسان	سامان دادن به دروس معارف اسلامی دانشگاه و استادان این دروس
۱۶	یکسان	یکسان	۳/۲۱۷۲	یکسان	استفاده از چادر مشکی به‌عنوان حجاب برتر توسط زنان در دانشگاه
۱۷	یکسان	متفاوت	۳/۲۰۸۲	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	اقامه نماز جماعت در دانشگاه‌ها
۱۸	یکسان	یکسان	۳/۱۶۳۰	یکسان	اولویت صلاحیت اخلاقی، عمومی، سیاسی و ایدئولوژیک اعضای هیئت علمی بر صلاحیت علمی آنان در زمان استخدام در دانشگاه
۱۹	یکسان	یکسان	۳/۱۵۱۱	یکسان	تربیت استادانی متعهد به اسلام و انقلاب در دانشگاه‌های تربیت مدرس، امام صادق و...
۲۰	یکسان	متفاوت	۳/۱۴۳۳	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	تدوین کتاب‌های علوم انسانی بر اساس ارزش‌های انقلاب اسلامی
۲۱	یکسان	یکسان	۳/۱۳۴۸	یکسان	اخراج اعضای هیئت علمی وابسته به احزاب دگراندیش از دانشگاه
۲۲	متفاوت	متفاوت	۳/۱۲۸۳	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	اخراج اعضای هیئت علمی مشهور به فساد اخلاقی و بی بند و باری از دانشگاه
۲۳	متفاوت	یکسان	۳/۱۱۹۴	یکسان	تقدم ملاک داشتن سابقه مبارزاتی و همکاری با انقلاب اسلامی بر ملاک تجربه و برتری علمی در گزینش استاد
۲۴	یکسان	متفاوت	۳/۱۱۸۶	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	تفکیک بخش‌های بیماران مرد و زن در دانشگاه‌های وزارت بهداشت
۲۵	یکسان	متفاوت	۳/۱۱۱۲	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	مراقبت حراست بر دانشجویان و اعضای هیئت علمی و کارمندان دانشگاه برای جلوگیری از انحراف آنان از ارزش‌های اسلامی و اظهار نظر درباره آن‌ها
۲۶	یکسان	متفاوت	۳/۱۰۹۰	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	نظارت بر مسائل اسلامی مراکز هنری، ورزشی و خوابگاه‌های دانشجویی دانشگاه
۲۷	یکسان	متفاوت	۳/۰۹۵۶	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	جداسازی سلف سرویس دانشجویان دختر و پسر
۲۸	یکسان	یکسان	۳/۰۷۰	یکسان	اضافه کردن دروس معارف و تاریخ اسلام و متون اسلامی به درس‌های دانشجویان
۲۹	یکسان	یکسان	۳/۰۹۶۴	یکسان	افزایش احداث مسجد در محیط دانشگاه‌ها
۳۰	یکسان	متفاوت	۳/۰۶۸۳	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	گماردن منشی مرد برای مدیران مرد و منشی زن برای مدیران زن در دانشگاه
۳۱	یکسان	متفاوت	۳/۰۶۶۱	ارزشیابی دانشجویان بالاتر از اعضای هیأت علمی است	نظارت بر صلاحیت هیأت مؤسس تشکل‌های دانشجویی

۳۲	یکسان	متفاوت	۳/۰۵۴۸	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۳۳	یکسان	متفاوت	۳/۰۵۰۲	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۳۴	یکسان	متفاوت	۳/۰۳۹۹	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۳۵	یکسان	یکسان	۳/۰۳۹۴	یکسان
۳۶	یکسان	یکسان	۳/۰۳۵۳	یکسان
۳۷	یکسان	متفاوت	۳/۰۳۴۴	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۳۸	متفاوت	یکسان	۳/۰۲۹۱	یکسان
۳۹	یکسان	یکسان	۳/۰۲۹۰	یکسان
۴۰	یکسان	یکسان	۳/۰۲۵۱	یکسان
۴۱	متفاوت	یکسان	۳/۰۱۵۸	یکسان
۴۲	یکسان	یکسان	۳/۰۱۲۳	یکسان
۴۳	یکسان	یکسان	۳/۰۱۲۳	یکسان
۴۴	یکسان	متفاوت	۲/۹۸۹۱	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۴۵	یکسان	یکسان	۲/۹۸۹۰	یکسان
۴۶	یکسان	متفاوت	۲/۹۶۹۶	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۴۷	یکسان	متفاوت	۲/۹۶۹۲	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
۴۸	یکسان	یکسان	۲/۹۶۰۸	یکسان
۴۹	یکسان	یکسان	۲/۹۵۸۸	یکسان
۵۰	یکسان	متفاوت	۲/۹۵۷۹	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است

یکسان	۲/۹۵۶۴	یکسان	یکسان	۵۱	جلوگیری از آرایش موی سر و محاسن با سبک‌های غیرمتعارف دانشجویان توسط شورای فرهنگی دانشگاه
یکسان	۲/۹۵۰۵	یکسان	یکسان	۵۲	استفاده از مقنعه بلند و ضخیم با رنگ‌های متین توسط زنان در دانشگاه
یکسان	۲/۸۹۳۸	یکسان	یکسان	۵۳	تأیید تصمیم اخراج اعضای هیئت علمی از دانشگاه از سوی دفتر مقام رهبری
یکسان	۲/۸۹۰۰	یکسان	یکسان	۵۴	مراقبت از بیمار زن به‌وسیله پرستار زن و بیمار مرد به‌وسیله پرستار مرد در بیمارستان
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۲/۸۸۶۱	متفاوت	یکسان	۵۵	جداسازی محل استراحت دانشجویان دختر و پسر در محیط دانشگاه
یکسان	۲/۸۸۵۳	یکسان	یکسان	۵۶	خاک‌سپاری اجساد مطهر شهدا و نصب تنیس آنان در درون دانشگاه‌ها توسط شورای فرهنگی
یکسان	۲/۸۸۵۱	یکسان	یکسان	۵۷	جلوگیری از پوشیدن لباس‌های تنگ در محیط دانشگاه
یکسان	۲/۸۷۳۲	یکسان	متفاوت	۵۸	راه‌اندازی گروه معارف اسلامی در دانشگاه‌ها
یکسان	۲/۸۵۱۹	یکسان	یکسان	۵۹	جلوگیری از پخش هرگونه موسیقی از گوشی تلفن همراه دانشجویان در دانشگاه از سوی شورای فرهنگی دانشگاه
یکسان	۲/۸۴۷۹	یکسان	یکسان	۶۰	نظارت بر رفتارهای سیاسی و مذهبی دانشجویان در درون دانشگاه از طریق کمیته انضباطی
یکسان	۲/۸۴۳۱	یکسان	یکسان	۶۱	استفاده از مانو و شلوار مدل ساده با رنگ‌های متین برای زنان در دانشگاه
یکسان	۲/۸۳۱۷	یکسان	یکسان	۶۲	مشارکت روحانیون در برنامه‌ریزی درسی دانشگاه‌ها
یکسان	۲/۷۶۹۱	یکسان	متفاوت	۶۳	نظارت بر رفتارهای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها از طریق کمیته‌های انتظامی اعضای هیئت علمی
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۲/۷۵۴۱	متفاوت	یکسان	۶۴	مشارکت روحانیون در تدوین کتب آموزشی دانشگاه‌ها
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۲/۷۲۴۱	متفاوت	یکسان	۶۵	مشارکت روحانیون برای تدریس دروس اسلامی در دانشگاه
ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است	۲/۷۲۱۹	متفاوت	یکسان	۶۶	نصب پوستر، عکس، تراکت و توصیه‌های اخلاقی به دیوارهای دانشگاه که نمادهای شعائر اسلامی به وضوح در آن‌ها دیده می‌شود
یکسان	۲/۷۰۴۷	یکسان	یکسان	۶۷	برقراری سهمیه خاص برای سهولت ورود دانشجویان طرفدار نظام جمهوری اسلامی به دانشگاه (رزمنده - بسیجی - نهادهای انقلابی - آزادگان - جانبازان - خانواده شهدا)

جداسازی کلاس‌های دانشجویان پسر و دختر	۶۸	یکسان	متفاوت	۲/۶۸۳۸	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
جلوگیری از همراه داشتن زیورآلات، اشیاء و پوشاک مغایر شئون اسلامی دانشجویان از سوی شورای فرهنگی دانشگاه	۶۹	یکسان	یکسان	۲/۶۵۷۸	یکسان
اختصاص ردیف‌های جدا برای نشستن دانشجویان دختر و پسر در کلاس درس دانشگاه	۷۰	یکسان	متفاوت	۲/۶۰۷۷	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است
جلوگیری از تداخل برنامه‌های آموزشی دانشگاه با اوقات شرعی نماز	۷۱	یکسان	یکسان	۲/۴۹۶۷	یکسان
نصب حائل میان نیمکت‌های دختران و پسران در کلاس درس دانشگاه	۷۲	یکسان	یکسان	۲/۲۰۵۸	یکسان
جلوتر نشستن پسران و پشت سر نشستن دختران در کلاس درس دانشگاه	۷۳	یکسان	متفاوت	۲/۱۳۵۶	ارزشیابی اعضای هیأت علمی بالاتر از دانشجویان است

به‌طور کلی، ملاحظه مندرجات جدول نشان می‌دهد، ارزشیابی کنشگران دانشگاهی از این اقدامات چندان مناسب نیست و اغلب این شاخص‌ها در حد متوسط یا کمتر از آن ارزیابی شده‌اند. کنشگران دانشگاهی به ۳۰ شاخص گرایش کمی نشان داده‌اند، یعنی این اقدامات را برای اسلامی سازی دانشگاه مفید نمی‌دانند. کنشگران دانشگاهی فقط از ۴ برنامه دستگاه‌های اداری در دانشگاه‌ها ارزشیابی مثبت دارند.

۳۹ برنامه دستگاه‌های اداری در دانشگاه نه چندان مورد قبول کنشگران دانشگاهی است و نه چندان گرایش منفی نسبت به آن‌ها نشان داده شده است. یعنی می‌توان گفت کنشگران دانشگاهی نسبت به این ۳۹ برنامه بی‌تفاوت بودند. ارزیابی نسبی اعضای هیئت علمی (هر چند در حد متوسط) به برنامه‌های اسلامی ساز دستگاه‌های اداری در دانشگاه‌ها بیشتر از دانشجویان است، یعنی دانشجویان ارزشیابی منفی‌تری نسبت به اقدامات اسلامی ساز در مقایسه با ارزشیابی اعضای هیئت علمی دارند. در اغلب شاخص‌ها یا ارزشیابی مساوی وجود دارد و یا ارزشیابی اعضای هیئت علمی بالاتر از دانشجویان است. عملیات اجرایی اسلامی سازی نظام اسلامی جایگاه مناسبی در افکار کنشگران دانشگاهی نداشته است. (۴) مقایسه میانگین ارزشیابی دانشگاهیان از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس مذهب گویای آن است که میانگین ارزشیابی دو گروه دانشگاهیان سنی و شیعه مذهب، تفاوت معنی‌داری با یکدیگر ندارد. (۵) مقایسه میانگین ارزشیابی دانشجویان از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس سهمیه ورودی نشان می‌دهد که دانشجویان ایثارگر ارزشیابی مثبت‌تری از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه‌ها داشته‌اند. (۶) تحلیل واریانس ارزشیابی اعضای هیئت علمی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس مرتبه علمی نشان می‌دهد که تفاوت میانگین ارزشیابی آموزشیاران با استادیاران در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنی‌دار است اما تفاوت میانگین ارزشیابی مرتبه آموزشیار با استاد و دانشیاری معنی‌دار نیست. در مورد کیفیت تفاوت بین میانگین ارزشیابی‌ها می‌توان گفت ارزشیابی اعضای هیئت علمی با مرتبه

مربی و آموزشیاری از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بسیار بیشتر از استادیاری، دانشیاری و استادی است.

میانگین ارزشیابی آموزشیاران حدود ۴۰ نمره بالاتر از میانگین ارزشیابی استادیاران و ۱۰ نمره بالاتر از میانگین دانشیاران و استادان است. کمترین ارزشیابی از برنامه‌های اسلامی سازی به مرتبه استادیاری تعلق دارد. ترتیب میانگین سه گروه عبارتند از:

مرتبۀ علمی	میانگین ارزشیابی
مربی آموزشیار	۴۶۹
استاد و دانشیار	۴۵۹
استادیار	۴۲۹

شاخص گروه همگن اول استادیاران با کمترین میانگین ارزشیابی هستند و شاخص گروه همگن دوم مربی آموزشیاران با بیشترین میانگین ارزشیابی هستند. استادان و دانشیاران بینابین هستند و نمی‌توان به‌طور دقیق این دسته را در یک گروه قرار داد.

۷) تحلیل واریانس ارزشیابی اعضای هیئت علمی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس رشته تحصیلی نشان می‌دهد تفاوت میانگین‌ها بر اساس رشته معنی‌دار است. آنچه از تحقیق استنباط می‌شود آن است که اسلامی سازی محتوای علوم یعنی اسلامی سازی محتوای علوم انسانی، به نظر نمی‌رسد که در محتوای علوم ریاضی و فنی و فیزیک و شیمی و پزشکی و کشاورزی و جنگل‌داری چیزی به اسم اسلامی و غیراسلامی مطرح باشد. به همین دلیل اعضای هیئت علمی در رشته‌های علوم انسانی ارزشیابی منفی نسبت به برنامه‌های اسلامی سازی در مقایسه با سایر رشته‌ها دارند. دانشگاه اگر هم اسلامی بشود تغییری در محتوای رشته استادان غیر علوم انسانی ایجاد نمی‌شود.

جدول ۴- ترتیب میانگین ارزشیابی اعضای هیئت علمی با رشته‌های مختلف از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه

رشته	میانگین ارزشیابی	گروه همگن
علوم ریاضی، فیزیک، آمار و کامپیوتر	۴۹۸	شاخص گروه همگن ۲
علوم پایه پزشکی (پرستاری، زیست، آزمایشگاه، میکروب، ژنتیک و...)	۴۸۲	گروه ۲
علوم کشاورزی، جنگل‌داری و تغذیه	۴۹۴	بینابین
علوم فنی و مهندسی (عمران، برق، مخابرات، مکانیک، مواد، صنایع، شیمی و...)	۴۵۶	بینابین
پزشکی (دندان، دارو، دام)	۴۴۶	بینابین
علوم انسانی و اجتماعی (سیاسی، اقتصاد، حقوق، جغرافیا، تاریخ و...)	۴۲۵	شاخص گروه همگن ۱

۸) تحلیل واریانس ارزشیابی اعضای هیئت علمی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس نوع دانشگاه نشان می‌دهد که تفاوت میانگین ارزشیابی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه میان اعضای هیئت علمی بر اساس نوع دانشگاه آن‌ها تفاوت معنی‌داری دارد.

جدول-۵. ترتیب میانگین ارزشیابی اعضای هیئت علمی بر اساس دانشگاه از برنامه‌های اسلامی سازی

نوع دانشگاه	میانگین ارزشیابی	گروه همگن
آزاد اسلامی	۴۶۳	گروه همگن ۲
دولتی وزارت بهداشت	۴۵۶	گروه همگن ۲
دولتی وزارت علوم	۴۲۵	گروه همگن ۱

دلایل ارزشیابی مثبت اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی از برنامه‌های اسلامی سازی در مقایسه با دانشگاه‌های دولتی حائز اهمیت و بررسی است. مصلحت‌اندیشی شغلی از یک طرف و قرار داشتن نسبت بیشتری در رتبه‌های پایین‌تر علمی از سوی دیگر می‌تواند مهم باشد. آنچه در این تحقیق تأثیرگذار بر ارزشیابی به‌دست آمده تمایل سیاسی و اعتقادات دینی است که اگر اعتقادات و باورهای اعضای هیئت علمی دانشگاه آزاد در سطح بالاتری قرار داشته باشد آنگاه می‌توان پذیرفت که این عامل بر تمایل آنان به اسلامی سازی دانشگاه نیز تأثیرگذار بوده است.

۹) تحلیل واریانس ارزشیابی اعضای هیئت علمی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس گویش مادری

نتایج آزمون نشان می‌دهد F فیشر و آزمون‌های زیرمجموعه آن معنی‌دار هستند. دلایل ارزشیابی کمتر عرب‌ها و کردها و لرهای ایرانی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه‌ها در مقایسه با ترک، فارس و گیلک‌ها نیازمند مطالعات جامعه‌شناختی است.

جدول-۶. ترتیب میانگین ارزشیابی اعضای هیئت علمی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس گویش مادری

گویش مادری	معدل ارزشیابی	گروه همگن		
		۱	۲	۳
عربی	۳۴۰	+	-	-
کردی	۳۷۶	+	+	-
لری	۳۸۵	+	+	-
ترکی	۴۵۲	-	+	+
فارسی	۴۷۴	-	-	+
گیلکی	۵۳۴	-	-	+

۱۰) تحلیل واریانس ارزشیابی دانشجویان از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس نوع دانشگاه آزمون F فیشر و زیرمجموع‌های شفه و LSD و سیدک نشان می‌دهد میانگین ارزشیابی دانشجویان دانشگاه آزاد از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه ۱۸ نمره بالاتر از میانگین ارزشیابی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی (وزارت علوم) و معنی‌دار است. دانشجویان دانشگاه آزاد به اسلامی سازی دانشگاه متمایل‌ترند. دانشجویان وزارت بهداشت در بینابین قرار می‌گیرند.

۱۱) تحلیل واریانس ارزشیابی دانشجویان از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بر اساس گویش مادری آزمون F و آزمون‌های متعاقب آن دلالت بر معنی‌دار بودن تفاوت میانگین ارزشیابی دانشجویان گویش‌های مختلف از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه دارد و این نتیجه با نتیجه‌ای که از سنجش ارزشیابی استادان به‌دست آمده یکی است.

۲. پیشنهادهای تحقیق

- راهکار اساسی برای توجیه و همراهی استادان با ایده اسلامی شدن اندیشیده شود. یک ایده این است که در اسلامی شدن دانشگاه به مؤلفه‌های عام توجه شود. دانشگاه، دانشجو، استاد و علم مذهبی، اسلامی، غیروابسته و متعهد به نظام اسلامی مورد توجه دانشگاهیان نیست. اما دانشگاه نوآور، بومی، کمک‌کننده به ایران و دانشگاه ژرف‌نگر در نگاه دانشگاهیان اولویت دارد. دانشگاهیان، دانشگاه را برای مردم ایران و کشور می‌خواهند این ویژگی‌ها در ذات دین و مذهب نیز وجود دارد و عام است.
- دانشگاهیان اسلامی شدن دانشگاه را به‌عنوان پدیده‌ای در کنار دانشگاه غیراسلامی می‌پذیرند و نه جایگزین آن. اسلامی شدن دانشگاه به سبک امام جعفر صادق (ع) به‌گونه‌ای باشد که هر نوع سؤال و نظر و انتقاد و رویه دیگری هم اجازه بروز و ظهور یابد.
- با توجه به استقبال دانشگاهیان از اعزام به حج عمره، این عرصه فرصت مناسبی برای آشنایی بیشتر دانشجویان و استادان با معارف اسلامی و ارتقاء معنویت دانشگاهیان است.
- اصولاً دانشگاهیان از اردوهای زیارتی استقبال می‌کنند برنامه‌ریزی بیشتر برای برگزاری اردو، مشارکت دانشگاهیان را در برنامه‌های اسلامی سازی به همراه خواهد داشت.
- ترویج و توسعه معارف قرآنی از طریق برگزاری دوره‌ها و کلاس‌ها و جشنواره‌های قرآنی مورد علاقه دانشگاهیان است برنامه‌ریزی در این حوزه با موفقیت همراه است.
- در جهت ارزش‌های ملی و ایرانی و ارزش‌های اصیل و عام اسلامی برنامه‌ریزی شود مثل معماری سنتی در ساختن مراکز آموزشی، اشاعه تفکر و ارزش‌های ایثارگری و معنویت دفاع و ایثار و شهادت.
- دانشگاهیان ارزیابی مناسبی از برنامه‌های تفکیک میان دو جنس ندارند همچنین تمایلی به دخالت و نظارت بر ظواهر و نوع پوشش ندارند و برنامه‌ریزی در این جهت قرین با موفقیت نیست. میان دو جنس حساسیت ایجاد نشود.

- دانشگاهیان گرایش بیشتری به دموکراسی سکولار در مقایسه با دموکراسی دینی دارند قابلیت‌های مردم سالاری دینی باید بارور شود اسلامی شدن دانشگاه زمانی میسر است که با ارزش‌های دموکراتیک ناسازگار جلوه نکند.

- هر چه تمایل به دین بیشتر باشد ارزشیابی از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه بیشتر می‌شود. بنابراین بیش از اسلامی شدن دانشگاه به انتقال ارزش‌های اسلامی به درون نسل در مدارس و دبیرستان‌ها و خانواده توجه و برنامه‌ریزی شود.

- دانشگاهیان به بعد اعتقادی و عاطفی دین گرایش زیادی دارند آنان به بعد مناسکی و بعد پیامدی دین در مقایسه با بعد اعتقادی و عاطفی گرایش کمتری دارند. یعنی حضور دین در عرصه اجتماعی و رفتارهای دینی را چندان مهم تلقی نمی‌کنند. این روند به این باور که دین از سیاست جداست و دین عرفی است نزدیکی بیشتری دارد. تلفیق دینت و سیاست در عمل باید نشان داده شود.

- دانشگاهیان کاردان بودن رهبران سیاسی را بر مذهبی بودن آن‌ها ترجیح می‌دهند که باید مورد توجه قرار گیرد.

- اعضای هیئت علمی مربی و اعضای هیئت علمی با مرتبه بالا (دانشیار و استاد) ارزشیابی مثبت‌تری از برنامه‌های اسلامی سازی دارند. استادیاران ارزشیابی بسیار پایینی دارند. این گرایش‌ها در برنامه‌ریزی مورد توجه قرار گیرد.

- برنامه‌های اسلامی کردن برای دانشجویان باید متفاوت از استادان باشد.

- استادان علوم انسانی و اجتماعی ارزشیابی کمتری از برنامه‌های اسلامی سازی دانشگاه دارند. برنامه‌های اسلامی شدن با جهت‌گیری متقاعدسازی اعضای هیئت علمی و دانشجویان علوم انسانی تنظیم شود چرا که اساس تئوری پردازی به این اجتماع برمی‌گردد.

- باید متولی اسلامی سازی در دانشگاه مشخص باشد و تقسیم کار مناسب و روشن برای اسلامی سازی انجام شود. چه کسی فعالیت اسلامی سازی را انجام دهد، در نتیجه کار تأثیر دارد. اگر برگزیدگان هر علم در پی اسلامی سازی باشند نتیجه بهتری گرفته می‌شود بنابراین از سرآمدان اعضای هیئت علمی و دانشجویان نخبه در کار اسلامی سازی استفاده شود.

- دانشگاهیان اسلامی سازی را در کنار شیوه‌های دیگر توسعه علم می‌پندارند. برای اسلامی سازی لازم است ارتباطات میان دانشگاه‌های ایران و سایر کشورها گسترش یابد. محدود کردن ارتباطات نه تنها دانشگاه را اسلامی نخواهد کرد، بلکه باعث عقب افتادن از روند توسعه علم می‌شود. دانشگاه مستقل به معنای قطع ارتباط و قطع مبادله علمی نیست این جهت‌گیری نیز اصلاح شود.

- اسلامی سازی نباید به معنای دخالت‌گری حوزه سیاست در نهاد علم تصور شود. بلکه باید به گونه‌ای فضا سازی شود که اسلامی سازی دانشگاه نوعی بومی سازی علم تلقی شود.

- یکی از عوامل ناکامی روند اسلامی سازی دانشگاه یا نگرش منفی دانشگاهیان نسبت به این پدیده، سیاسی شدن اسلامی سازی است. بنابراین باید از خصلت سیاسی اسلامی شدن کاسته و بر خصلت علمی و فرهنگی آن تأکید شود.

- به جای تأکید و فعالیت مستقیم برای اسلامی سازی دانشگاه تلاش شود تا گرایش مذهبی و دینی دانشگاهیان حفظ و تقویت شود. چراکه وقتی اعتقادات دینی بالاتر باشد تمایل به اسلامی سازی نیز بیشتر است.

- متولیان اسلامی سازی اگر از مصائب دانشگاه‌های غیراسلامی تبلیغ کنند نتیجه عکس خواهند گرفت، چرا که از نظر دانشگاهیان دانشگاه‌های غیراسلامی فلاکت بار نبوده است. بنابراین باید این جهت‌گیری اصلاح شود.

منابع

- خان‌محمدی، کریم (۱۳۸۵). "بررسی فرآیند اسلامی کردن دانشگاه‌ها در ایران (با رویکرد سیاست‌گذاری فرهنگی)"، فصلنامه *دانشگاه اسلامی*، سال دهم، شماره ۳۱ و ۳۲، صص ۸۱-۱۲۲.
- ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۸۳). "دانشگاه ایرانی، درآمدی بر جامعه‌شناسی آموزش عالی"، تهران: انتشارت کویر.
- کرمی‌پور، حمید (۱۳۸۱). "جامعه تعلیمات اسلامی، پیش زمینه تأسیس دانشگاه اسلامی"، فصلنامه *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، شماره ۱۵، صص ۷۷-۵۷.
- گلکار، سعید (۱۳۸۷). "دولت و دانشگاه در ایران پس از انقلاب"، پایان نامه دکتری علوم سیاسی، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- مرتن، ر. ک (۱۳۷۲). "علم و ساختار اجتماعی دموکراتیک"، ترجمه هومن پناهنده، فصلنامه علمی و فرهنگی *دفتر دانش*، سال اول، شماره ۴.
- مولکی، مایکل (۱۳۷۲). "جامعه‌شناسی علم و معرفت"، ترجمه حسین کچوئیان.
- Barber, Bernard. (1968). 'The Sociology of Science', International Encyclopedia of the Social Science, Macmillan.
- Mahdi, Ali Akbar.(2003). **Sociology in PST Revolutionary Iran**, *journal of Iranian Research and Analysis*, Vol 19, No 2, November.
- Merton, R. K. (1973). **Sociology of Science, theoretical and Empirical Investigations**. *the University of Chicago Press*. Chicago, USA.
- Merton, R. K. (1938). 'Science Technology and Society in Seventeenth Century England' Bruges. Belgium: St. Catherine Press.

Evaluation of Iranian Academicians on Islamization of Universities: A Comparative Analysis

*N. Hashemzahi*¹, *B. Mirza*²

Received: 14 January 2013 **Accepted:** 10 July 2013

Based on exploratory studies the aim of designers of Islamization is achieving to a model in which university, professors, students, and sciences has been some characteristics: independence from the West, commitment to the people of Iran, religious, committed to Islamic Republic of Iran, innovative and etc. To achieve this model in the last thirty years, several administration plans have been done. In this paper, those plans have been evaluated based on academics opinion. In this paper Academics including students and faculty members in Iran that is 1092 students and 592 professors. Evaluation of academic actors from these plans is not suitable and the rate of success of most of these programs is moderate or less. Academic actors believe 30 plans for the Islamization is not useful, only 4 program has been evaluated positively and about 39 programs has been evaluated indifferent. Thus, the academic actors believe Islamization of Universities has not proper position.

Keywords: *Program, college students, professors, Islamization, evaluation.*

1. Islamic Azad University, Tehran, East Branch, Social Science Department. (no_hashemzahi@yahoo.com).

2. Islamic Azad University, Tehran, south Branch Chemistry Department.